ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS
FOLIA LITTERARIA POLONICA 10, 2008

III. DYDAKTYKA LITERATURY

https://doi.org/10.18778/1505-9057.10.26

Alina Wnuk

PROBLEMATYKA EUROPEJSKA W POLONISTYCE SZKOLNEJ LAT 1926–1939

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. postawiło przed nowym państwem problem rozwoju szkolnictwa. Najważniejszym niewątpliwie zadaniem była integracja szkół i nauczycieli z trzech zaborów: pruskiego, rosyjskiego i austriackiego. W tym celu należało opracować polskie programy nauczania, dostosować do nich podręczniki, zatrudnić w szkołach niepodległej Polski nauczycieli języka polskiego.

Dyskusje na temat koncepcji, metod nauczania języka ojczystego, programów i podręczników literatury toczyły się w środowisku polonistów przez całe dwudziestolecie międzywojenne. Jak zauważają W. Szyszkowski i Z. Libera w *Metodyce nauczania języka polskiego w szkole średniej*, był to okres ścierania się różnych tendencji w nauczaniu literatury[1].

Na początku lat dwudziestych powstała koncepcja nauczania, którą Karol Lausz nazwał monograficzną[2]. Systematycznie zaczęła zastępować obowiązującą wcześniej koncepcję historycznoliteracką[3].

Pierwsze programy języka ojczystego po 1918 r. opierały się na projekcie Kazimierza Wóycickiego i Konstantego Wojciechowskiego[4]. Przykładami podręczników szkolnych historii literatury polskiej, w okresie obowiązywania programu języka polskiego z roku 1922 (1922–1936)[5] w gimnazjum, były między innymi: *Historia literatury polskiej wieku XIX* Lucjusza Komarnickiego[6], *Literatura Polski*

[1] W. Szyszkowski, Z. Libera, *Metodyka nauczania języka polskiego w szkole średniej*, Warszawa 1968.

[2] K. Lausz, *Podstawowe problemy współczesnej metodyki literatury*, Warszawa 1970.

[3] *Z dydaktyki literatury i kultury w szkole*, red. E. Cyniak, Łódź 1994.

[4] W. Sawrycki, *Współtwórcy szkolnej polonistyki dwudziestolecia międzywojennego*, Warszawa, Poznań, Toruń 1984.

[5] J. Marchewa, *Nauczanie literatury w szkole średniej w latach 1918–1939*, Warszawa 1990.

[6] L. Komarnicki, *Historia literatury polskiej wieku XIX (z wypisami). Książka dla młodzieży szkolnej i samouków*, cz. 1–2, Warszawa, Lublin, Łódź, Kraków 1917–1926.

przedrozbiorowej w szkole średniej Andrzeja Boleskiego[7] oraz *Literatura polska wieku XIX* Manfreda Kridla[8].

Szczególnie chwalono książkę L. Komarnickiego za ciekawe ujęcie metodyczne, za stworzenie nowej koncepcji podręcznika literatury, zgodnej całkowicie z wymaganiami tego kierunku dydaktyki, który żądał oparcia nauczania na metodzie heurystycznej i wysuwał na miejsce syntezy analizę utworów[9].

Panującą wówczas koncepcję monograficzną poddał zdecydowanej krytyce Z. Łempicki, który stwierdził, że: „społeczeństwo ma prawo wymagać, żeby uczeń, który opuszcza tę szkołę [średnią] z patentem dojrzałości, miał jasny pogląd na rozwój dziejów literatury ojczystej w związku z głównymi przejawami literatury obcej"[10].

W roku 1924 odbył się I Zjazd Polonistów, podczas którego sformułowano koncepcję kulturoznawczą nauczania języka polskiego. Walka o jej uznanie rozpoczęła się na dobre w 1930 r. Jej głównymi rzecznikami byli Zygmunt Łempicki, Jan Hulewicz i Juliusz Kleiner[11]. Koncepcja kulturoznawcza postulowała poznanie dawnej i współczesnej kultury narodowej w związku z kulturą zachodnioeuropejską, tworzenie zestawu lektur z uwzględnieniem utworów literatury powszechnej czy wreszcie kształcenie ideału obywatelsko-państwowego.

Od roku 1926 nastąpiło ugruntowanie pozycji historii literatury w nauczaniu języka polskiego i wprowadzenie do programów szkolnych klasycznego kanonu literatury powszechnej.

Znalazło to odzwierciedlenie w podręcznikach języka polskiego obowiązujących pod koniec lat dwudziestych, m.in. w *Literaturze polskiej XIX wieku* M. Kridla, która w latach 1925–1937 była powszechnie używana w ówczesnych szkołach średnich.

W. Czerniewski i W. Słodkowski w swoim opracowaniu *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego w klasach licealnych* zauważają, że żaden z podręczników szkolnych nie miał tak bogatych i tak dobrze opracowanych informacji z zakresu literatury powszechnej jak książka M. Kridla. Omawiając zawartość materiału nauczania w *Literaturze polskiej XIX wieku*, zwracają uwagę na znajdujące się w kilku częściach książki wstępy, omawiające: 1) główne kierunki literatury zachodnioeuropejskiej w związku z literaturą polską początku XIX w. (klasycyzm i preromantyzm) – (cz. I), 2) główne prądy i najwybitniejszych

[7] A. Boleski, *Literatura Polski przedrozbiorowej w szkole średniej*, Warszawa 1923–1925.

[8] M. Kridl, *Literatura polska wieku XIX. Podręcznik dla szkół średnich*, cz. I–V, Warszawa 1925–1934.

[9] W. Czerniewski, W. Słodkowski, *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego w klasach licealnych*, Warszawa 1960.

[10] Z. Łempicki, *Nauka literatury polskiej w szkole średniej*, „Tygodnik Ilustrowany" 1924, nr 18.

[11] Patrz: K. Lausz, *op. cit.*

przedstawicieli romantyzmu zachodnioeuropejskiego (cz. II), 3) główne prądy i najwybitniejszych przedstawicieli literatury europejskiej w epoce poromantycznej (cz. V, t. 1)[12]. W części V, w tomie 1 zatytułowanym *Główne prądy literatury europejskiej. Okres pozytywizmu*[13] autor obszernie charakteryzuje literaturę francuską II połowy XIX w., literaturę angielską, niemiecką, teatr Ibsena, powieściopisarzy rosyjskich i ich wpływ na literaturę polską.

Również J. Marchewa w *Nauczaniu literatury w szkole średniej w latach 1918–1939* pisze, że *Literatura polska XIX wieku* ukazywała literaturę polską na szerokim tle literatury powszechnej[14].

Pełna realizacja koncepcji kulturoznawczej nastąpiła w związku z tzw. Jedrzejewiczowską reformą szkolnictwa w latach 1933–1939. Materiał nauczania został rozszerzony poza granice literatury na różne dziedziny kultury[15]. Jak pisze K. Lausz, reforma Jędrzejewiczowska postawiła na kompromis koncepcji kulturoznawczej i psychologicznej[16].

Programy nauczania języka polskiego z lat trzydziestych odzwierciedlały ideał wychowania państwowo-obywatelskiego, regionalizację w kształceniu literackim, korelację w nauczaniu literatury, traktowanie dzieła literackiego jako źródła wiedzy o tradycji i historii narodu, a także postulowały poznanie kultury polskiej i obcej, m.in. poprzez omawianie utworów reprezentatywnych dla literatury polskiej i powszechnej.

Reforma Jędrzejewiczowska wprowadziła programy nauczania języka polskiego, których osią na wszystkich poziomach szkoły było hasło: „Polska i jej kultura"[17].

E. Cyniak w pracy zbiorowej *Z dydaktyki literatury i kultury w szkole*[18] stwierdza, że programowej realizacji hasła służyła powszechnie stosowana w polonistyce lat trzydziestych idea regionalizmu, podkreślająca silny związek z ziemią ojczystą, a szczególnie przywiązanie do własnego regionu, do jego tradycji i pamiątek z przeszłości.

Przegląd programów nauczania języka polskiego z tego okresu w szkołach powszechnych, gimnazjach i liceach potwierdza realizację celów koncepcji kulturoznawczej[19].

---

[12] Patrz: W. Czerniewski, W. Słodkowski, *op. cit.*

[13] M. Kridl, *Literatura polska XIX wieku*, cz. V, t. 1: *Główne prądy literatury europejskiej. Okres pozytywizmu*, Warszawa 1931.

[14] Patrz: J. Marchewa, *op. cit.*

[15] W. Szyszkowski, Z. Libera, *op. cit.*

[16] Patrz: K. Lausz, *op. cit.*

[17] Patrz: W. Szyszkowski, Z. Libera, *op. cit.*

[18] Patrz: *Z dydaktyki...*

[19] *Program nauki w publicznych szkołach powszechnych (projekt). Język polski.* MWR i OP, Warszawa 1933; *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania (tymczasowy)*, MWR i OP, Warszawa 1934; *Program nauki w państwowych liceach ogólnokształcących z polskim językiem nauczania (tymczasowy)*, MWR i OP, Warszawa 1934.

O ile – co oczywiste – nawiązanie do kultury europejskiej w programie nauki szkół powszechnych jest niewielkie, o tyle w gimnazjach związki literatury polskiej i powszechnej zostały dość mocno podkreślone. W klasie pierwszej uczniowie omawiali m.in. fragmenty *Iliady* i *Odysei*, w klasie drugiej – utwory poetyckie i prozatorskie, charakterystyczne dla przejawów życia w Polsce i jego związków z Europą do końca XVIII w.; w klasie trzeciej – teksty literackie wiążące się z przejawami życia polskiego na tle kultury europejskiej od początków XVIII w. do roku 1863. W klasie czwartej materiał nauczania obejmował związki z życiem i kulturą Europy od roku 1863 do czasów najnowszych.

Program nauki w liceach ogólnokształcących w ciągu dwóch lat zobowiązywał do zapoznania się i omówienia dzieł, postaci i prądów literackich, które miały dla kultury polskiej szczególne znaczenie. Wyjątkowo mocno podkreślał konieczność uwzględnienia związków z kulturą zachodnioeuropejską.

Program nauki w liceach ogólnokształcących realizował, m.in. podręcznik Konrada Górskiego *Literatura polska. Cz. 1–2*[20].

W *Wypisach z literatury polskiej i powszechnej dla klasy I liceów ogólnokształcących*[21], które stanowiły cz. II podręcznika Górskiego, znajdują się fragmenty utworów literatury europejskiej, począwszy od tekstu św. Tomasza z Akwinu *Adoro Te*, poprzez *Pieśń o Rolandzie*, fragmenty *Boskiej komedii* D. Alighieri, *Wybór sonetów* F. Petrarki, fragmenty *Dekamerona* G. Boccaccia. Wiersze i prozę prezentowano w układzie chronologicznym, a więc w renesansie były to: *Orland Szalony* L. Ariosta, *Jerozolima wyzwolona* T. Tassa, a w wieku XVIII – *O duchu praw* Monteskiusza czy urywki ze *Słownika filozoficznego* Woltera. W odniesieniu do XVIII w. uwzględniono również teksty J. W. Goethego i F. Schillera. Wiek XIX reprezentuje powieść W. Scotta. Należy zauważyć, że w *Wypisach...* K. Górskiego doceniono istnienie, rolę i wpływ literatury europejskiej na literaturę polską, m.in. greckiej i rzymskiej oraz romantyków niemieckich.

W latach 1938–1939 ukazały się podręczniki do użytku szkolnego, opracowane przez zespół autorów: Juliusz Balicki, Juliusz Kleiner, Stanisław Maykowski, Aleksander Brückner, Zygmunt Alexandrowicz: *Literatura polska dla klasy I liceów ogólnokształcących*[22] i *Zarys dziejów literatury polskiej i języka*, część 2 *Literatury polskiej dla klasy II liceów ogólnokształcących*[23].

[20] K. Górski, *Literatura polska dla klasy I liceów ogólnokształcących*, cz. 1–2, Lwów 1938.

[21] K. Górski, *Wypisy z literatury polskiej i powszechnej dla klasy I liceów ogólnokształcących*, cz. 2, Lwów 1938.

[22] J. Kleiner, A. Brückner, Z. Alexandrowicz, J. Balicki, S. Maykowski, *Literatura polska dla klasy I liceów ogólnokształcących*, cz. 1–3, Lwów 1938.

[23] J. Kleiner, A. Brückner, A. Alexandrowicz, J. Balicki, S. Maykowski, *Literatura polska dla klasy II liceów ogólnokształcących*, cz. 2, Lwów 1939.

Dobór tekstów w pierwszym podręczniku został podporządkowany zagadnieniu wychowania obywatelsko-państwowego. Znajdujemy tutaj m.in. wybór tekstów literatury europejskiej, począwszy od *Antygony* Sofoklesa, poprzez *X Idyllę* Teokryta, *Pieśni Horacego*, fragmenty *Dziejów Tristana i Izoldy*, a skończywszy na wieku XIX i fragmentach *Pani jeziora* W. Scotta czy *Korsarza* Lorda Byrona.

Z kolei podręcznik do II klasy liceów ogólnokształcących krótko omawia wpływ kultury francuskiej na twórczość A. Mickiewicza i Z. Krasińskiego, E. Zoli na twórczość A. Sygietyńskiego, impresjonistów francuskich, skandynawskich, belgijskich na twórczość np. S. Witkiewicza, S. Przybyszewskiego czy K. Przerwy-Tetmajera. Autorzy podręcznika raczej informują o utworach niż je analizują czy wskazują jako kontekst interpretacyjny tekstu literatury polskiej. Czytelnik otrzymuje bowiem sygnał, że literatura polska nie funkcjonuje w oderwaniu, lecz stanowi element pewnej całości, jaką jest kultura europejska.

Należy stwierdzić, że problematyka europejska jest obecna w polonistyce szkolnej lat 1926–1939, zwłaszcza w zakresie klasycznego kanonu literatury powszechnej. Było to wynikiem wieloletniej pracy i ścierania się poglądów wybitnych historyków literatury, nauczycieli, pedagogów i twórców kultury, zmienionych warunków politycznych i nowych prądów pedagogicznych w dwudziestoleciu międzywojennym. Warto też zauważyć, że obok uwzględniania literatury obcej, a w szczególności literatury europejskiej, w programach nauczania i podręcznikach języka polskiego występuje równocześnie tendencja do eksponowania treści regionalnych. Ta niejako dwutorowość postrzegania kształcenia literackiego jest widoczna także współcześnie, czego przykładem są ścieżki edukacyjne realizowane w szkole podstawowej, w nauczaniu gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym.

Alina Wnuk

EUROPÄISCHE PROBLEMATIK IN DER SCHULPOLONISTIK IN DEN JAHREN 1926–1939

(Zusammenfassung)

Der Artikel unter dem Titel *Europäische Problematik in der Schulpolonistik in den Jahren 1926–1939* stellt das Kollidieren der Literaturunterrichtskonzeption dar. Er bespricht auch eine europäische Thematik, die damals in den Programmen der polnischen Sprache und den polnischen Schulbüchern funktionierte.

Die Einführung des klassischen Kanons der Weltliteratur verlangte die kulturwissenschaftliche Konzeption, deren volle Verwirklichung im Zusammenhang mit der so genannten Jędrzejewiczowska Schulreform in Jahren 1933–1939 folgte.

Der Artikel präsentiert mit Beispiel von Unterrichtsprogrammen der polnischen Sprache und den ausgewählten Schulbüchern der Literaturgeschichte fur das Gymnasium und Lyzeum die europäische Problematik in der Polonistik der Zwischenkriegszeit.

Der Artikel betont auch, dass neben der Weltliteratur und besonders der europäischen Literatur basierte die kulturwissenschaftliche Konzeption auf der Exponierung der heimatkundlichen Inhalte.